

II. MOKSLO VYRAI.

Kun. Ambroziejus Kašarauskis¹⁾.

(1821 — 1882).

Apie kun. Kašarauskį ir jo moksliskus raštus man teko išgirsti dar jaunystėje. To kunigo-mokslininko asmuo mane labai sudomino. Taigi gavęs žinią apie jo mirtį, aš miau r pintis partraukti jo rankrašius Kauno Seminarijon. Iš mano dėdės kun. Mykolo Skarupskio, Kašarauskio draugo, aš žinojau, kad tie rankrašiai lieka globoje kun. A. Gromadzki, Tomsko klebono, pas kurį kun. Kašarauskis pastarais laikais yra gyvenęs ir miręs.

Tebeb dėmas tuomet klieriku, aš numaniau, kad patsai tas rankrašius atgauti negalėsiu, nes nežinomam klierikui negi sutiks Tomsko klebonas patikėti. Kas kita, jei tas rankrašius pareikalaut Seminarijos rektorius. Tur dėmas tai omenyje, aš sustačiau gan jautriai laišku ir, nuėjus pas rektorių prel. Jer. Rauskį, meldžiau, kad jis pasirašytų ir pasiųstų kun. Gromadzkiui. Laiške buvo prašyta, kad gerb. klebonas Kašarauskio, kaipo Žemaičių vyskupijos kunigo, rankrašius teiktų su grąžinti Žemaičių Seminarijos bibliotekai. Viliu sužinojau, kad ir paties Kašarauskio būta tokios pat valios.

Prel. Rauskis, man dalyk paaiškinus, laišku mielai pasirašė, ir rankrašiai po kiek laiko parėjo Kaunan. Tai buvo 1883 metais.

O kadangi kun. J. Viksvai ir man buvo tuomet pavesta Seminarijos biblioteka tvarkyti, tatai ir tie rankrašiai pateko

¹⁾ Pranešimas skaitytas Liet. Kat. Mokslo Akademijos posėdyje lapkričio 2 d. 1924 m., paskelbtas „Tautos ir Žody“ 1925 m. — Kun. Kašarauskio fotografijos nepavyko man surasti, nors kan. Tumas ir sakė, kad kažkur matė.

mano rankosna. J buvo didokas gl bys. Kiek gal damas, aš suskirs iau juos turiniu; padalin s trimis storais tomais, aptaisydinau ir d dinau 29 spinton, pažym damas 160 n-riu.

Didžiausi t rankraš i dal sudar K-skio ištraukos iš jo skaityt veikal ;- toliau jo juodraš iai vairi straipsni , prad t , bet nebaigt rašyti veikal , keletas pamoksl ir vienas neapsakomai ilgas, bet dideliai domus K-skio laiškas kun. H. Kossowskiui, laikraš io „Przegl d Katolicki“ bendradarbiui Varšuvoj. Rankraš ius, lie ian ius šiaip ar taip Lietuvos dalykus, aš sud jau atskiran toman, vardin s j „Lituanica“.

Berengdamas 1924 m. spaudon biografij rinkin , aš atsiminiau ir kun. K-sk . Perži r j s išnaujo jo raštus, radau juose nemaž autobiografišk žini . Kai kurias kitas patiek man gerb. kan. J. Tumas. Jomis tat remdamasis, aš ir sustaiau trump žemiau dedam j kun. K-skio gyvenimo aprašym .

I.

Kun. A. Kašarauskis yra gim s 1821 m. Pavanden s par., augo Kolainiuose. Jo t vas Mykalojus rašydavos lenkiškai Kossarzewski, taigi t pavard vartojo savo raštuose ir kun. Ambroziejus. Žeimatijon Kossarzewskiai buvo at j iš kažin kur nuo Linkuvos; jie buvo proletarai bajor liai, j palei dvarus, didžponi kling s laikydamiesi. Žemai iai Varniškiai Kossarzewskius vadindav Kašarauskiais. Bajor papro iu Mykalojus Kossarzewski - Kašarauskis savo s n pakrikštydino dvejopu vardu: Ambroziejus-Pranciškus. Paties kun. Ambroziejaus liudymu, jo t vas buv s inteligentas. Tautyst s atžvilgiu kun. K-skis laik s anos gadyn s bendro m s bajorijos nusistatymo: „gente lituani, natione poloni“. Tai matys iš jo laiško „Viestniko Europy“ redakcij , kuriame save vadina „lenku ir lietuviu“. Kad lietuviškai gerai mok j s, rodo jo raštai, nors pats savo veikalus raš daugiausia lenkiškai arba rusiškai.

Kur jo mokslus, nepavyko sužinoti; jo raštuose tepasakyta, kad „baig s lavinim si (edukacj) mokymo staigose“.

Pavartodamas ši daugiskait , kun. K-skis grei iausia bus tur j s omenyje apskrities mokykl ir Varni Seminarij . Sion jis bus pastoj s 1841 m., nes vasario 22 d. (s. st.) 1844 m. jis buvo šv stas kunigu.

Palinkim dvasios dalykus jis, matyt, yra t r j s nuo pat jaunyst s, nes vienoj vietoj šitaip apie save atsiliepia:

„Kai mano am. at. t vas, žmogus inteligentiškas, šviesus ir protingas, diegdavo mano vaikišk prot svarbias ir didžias (tikybos) tiesas ir davin davo jaunam amžiui b tinai reikaling persp jim , tai man, tuomet vaikui dar tebesant, atrodydavo keista ir nemalonu, kad bekar-toja tokius dalykus, prie kuri mano širdis, be jokio pašalinio žadi-nimo, seniai jau buvo prilipus“.

Bet šalia aukšt religijos ties , tiekian i Dievo pažinimo, trauk sav sp jaun Ambroziej ir plati gamtotyros sritis. Apie tai jis šitaip rašo:

„Vos baigiau lavinim si mokymo staigose, tuojau miau savitai studijuoti gamtos mokslus ir užsi miau gili tyrim reikalaujan iais mokslo klausimais, kas man daugely atvej netik nebuvo sunkenyb , bet anaip tol—vienatin gyvenimo pramoga. Imdamasi to, aš buvau si-tikin s, kad kunigui gamtos d sni žinojimas yra labai reikalingas. Tai yra pripažin s ir Leonas XIII, kurs besilankantiems pas j vysku-pams nuolat kartoja ir pataria raginti savo globai pavestus kunigus imtis gamtos moksl “.

Nuo sav s gi priduria dar ši pastab :

„Mano išmanymu, j zuitai yr tap katalikyst s pažiba, pavyzdžiu ir žiedu vien d l to, kad jie šalia scientia sanctorum -apaštališk dorybi , st dijuoja taipgi ir šiaip jau mokslus ir per tai yr gj pasauly tokio autoriteto, kad priešai bijos net vieno j vardo“.

Kun. Ambroziejuje atsirado karš iausio noro irgi tuo keliu eiti. Negav s Seminarijoj aukštesnio mokslo, jis sten-giasi susipažinti su gamtotyra, naujas mokslo knygas beskaitydamas. Mok damas vokiškai ir pranc žiškai, jis pla iai ima naudotis Vakar Europos mokslo literat ra. Per kelet atostog jis pažino beveik visus Lietuvos augalus. Botanika ir augal fiziologija buvo jo jaunyst j pirmieji pam gtieji mokslai. V liau iš eil s studijavo fizik , zoologij , minera-logij , chemij , medicin , ir kitus su šiais turin ius s ryšio mokslus, neišskiriant astronomijos. Iš pradži tik skait , k kiti yra surad ir apraš , nor damas susirinkti daugiau ži-

ni apie mokslo dalykus ir nepasilikti mokslo užpakaly. V liau m kritiškiau ži r ti mokslinink teorijas, lyginti jas su griežtai konstatuotais faktais ir daryti sav išvad . O kadangi apie 1860 m. labai buvo madoje geologija bei geognozija, tatai imasi jos ir K-skis, juo labiau, kad ia nereik jo nei teleskop nei kitoki brangi prietais . Kiekvienas žem s klodas buvo m s mokslininkui užrašytas mokslo puslapis, kiekviena žvyro sauja ir net mažiausias žvirgždelis buvo atskira raid , tik reik jo visa tai gerai siži r ti ir si-skaityti. Ne tik Lietuvoj dalyvaudamas 1853 m. Komarovo ekspedicijoj Papil , bet ir v liau Bijske gyvendamas savo ekskursijose Altajaus kalnus imdavosi paprastai šalia kastuvo ir plaktuko dar paprast valgom j peil ; kastuvu nustatydavo žem s klodus, peiliu t klod viduj sud t . Tie tyrimai parod , kad k kita sako žem s archyvai, o k kita geolog knygos. ia tai m s mokslininkas prad jo abejoti mokslinink profesional autoritetu: m pats giliau tirti dalykus, giliau juos tikrinti ir lyginti su anais laikas viešpatavusiomis teorijomis, netiktai geologijoj, kurioj rado 80 viena kitai prieštaraujan i paži r , bet ir kituose moksluose, k. š. filosofijoj, astronomijoj, meteorologijoj, fizikoj, fiziškoj geografijoj; jis pasteb jo, kad mokslams, išskyrus gryn j matematik , botanik ir mineralogij , tr ksta tvirt pamat , kad jie paremti daugiausia hipotez mis, sp liojimais ir dirbtin mis formulomis. Nuo to laiko ir prasideda savitas kun. Iv-skio mokslo darbas.

Tuo savo atsid jimu mokslui jis gyja garso visoj Lietuvoj. To d l mielai j lankydamo an laik Lietuvos mokslininkai: Mikuckis, Akelevius, Daukša, Herburtas, prel. Lipskis ir k. Gerb j ir rusai, priimdami tikruoju nariu Kurniškin Statistikos Komitetan ir nariu-bendradarbiu Vilniaus Archeologiškojon Komisijon. Vysk. Valan ius paveda jam sustatyti botanikos vadov l savo sumanytai prirengiamajai Seminarijon mokyklai (Petit séminaire). Nestigo ir norin i išnaudoti Iv-skio mokslingum : Vilniaus Zavadz-kis si l jam prirengti spaudon sutrumpint Bobrovskio lotinišk -lenkišk žodyn , Petersburgo Dvas. Akademijos rektorius Kazlauskis — Mehochiaus komentori vertim savajai „Biblijai“. My-

l damas labiau gamtos mokslus, K-skis nuo t daugiau mechanišk , nors ir pelning darb , atsisak . Steb jimas, esam j teorij kritika, ieškojimai gamtotyroj nauj keli — tai buvo m giamiauis kun. Ambroziejaus užsi mimas.

Bet be gamtos r pi jam ir visuomen s reikalai ir vidujis paties žmogaus ir gyvuli gyvenimas; jis atsid j s studijuoja jaunyst j garsaus Wundto veikal „Die Seele der Tiere“, skaito Libelto Estetik ir daug kit veikal . Visa tai jis atlieka su plunksna rankoj, išsirašydamas sau iš j svarbesnes vietas. T išraš jis tur j s jau 1863 m. apie t kstant lank , smulkiai pirašyt vairiomis kalbomis.

Šalia to jis neapleisdavo ir savo oficiali pareig . Vyskupo sakytas, jis kelet met mokytojavo Telši dvarinink mokykloj, v liau ved kunigams-demeritams skirt Pataisom j nam prie šv. Roko bažnyt l s Varniuose.

Rengdamasis 1862 m. vykti Romon, vysk. Valan ius savo kelion s draugu buvo pasirink s kun. Ambroziej ir praneš s apie tai rus valdžiai; bet Vilniaus jeneral-gubernatorius Nazimovas „d l nerami laik “ patar t kelion atid ti.¹⁾

Patarimas buvo lygus sakymui: Valan ius liko Lietuvoj, ir kun. Ambroziejui neteko pamatyti Vakar Europos.

Tuo tarpu jau buvo prasid j nelemtos lenk demonstracijos bažnyiose. Kaipogriežtas visoki revoliucij priešininkas, K-skis ir rengiam j lenk sukilim negal jo kitaip ži r ti, kaip vien neigiamai. Štai kaip jis aprašo lenkmeio pradži :

„Audra skubiai art jo; tokiam atvejy nei „Šventas Dieve“ negal jo pad ti, nes žmon se nebebuvo geros valios. Lenk pasaulis sukruoto, pap t garibaldizmo dvasia. Atsirado raudoni marškiniai, garibaldie i kepur s, garsaus salieio revoliucionieriaus paveikslai ir emblemos; net ir gražioji lytis pasidav tai manijai. Prasid jo demonstracijos. Visus pagavo nepaprastas paskubis veikti. Kurst prie to nepaprastas garibaldiškio žygio pasisekimas. Viskas tuomet m virti, žmoni protai pamišo, kiekvienas, lyg kauš s, dav s patraukiamas t nepaprast jud jim . Kas ned ko, buvo laikomas t vyn s išdaviku (pav. Miniševskis, Vieliopolskis, kun. Kaiševi ius)“.

1) Neleidimo motyvai pla iai išd ti kun. Aleknos monografijoj: Žemai i vysk. M. Valan ius, Kaunas, 1922, 111 pusi.

Gerai suprasdamas vis to jud jimo apgaulingum , K-skis buvo paraš s atsišaukim , kuriame band nupl št i kauk nuo Lietuvos „neva geradari “, „pseudo-patriot “, lenkme io k l j . Bet nei vienas lenk laikraštis nesutiko išspausdinti t atsišaukim , taip jis ir dingo paslapy.

Jei tat K-skis taip buvo priešingas lenk sukilimui, tai kaip jis gal jo b ti pasmerktas, kaipo lenkme io šalininkas? tai jis paduoda šitok atsakym :

„Terorizmo laikais, norint bet-k pražudyti, užtekdamo vien jo pavard pamin ti. Šešiolika jau met (tai buvo rašyta 1879 m.) tenka man sunki bausm kent ti ne vien už kit sišokimus ir savavali politikoj, be jokio iš mano šalies prisid jimo, bet ir d l grynai religini dalyk . Tas ekstrapolitiškas dalykas buvo šios r šies. Priešpat lenkme iui ištinkant, kai Žemai iai visi kaip vienas m rašytis blaivyb s draugijon, tuo pa iu laiku pasireišk ir kitas fenomenalinis nuotykis: žvdai m virsti katalikais nepaprastai dideliu skai ium. Katalik Konsistorijoj t katechumen bylos jo viena po kitai. Déliai tos priežasties vyskupas Valan ius kai-kada susir pin s atsiliepdavo: „ar n ra tai paskutin s dienos art jimo ženklas“? Iš visos vyskupijos, iš vairi parapij nor krikštytis žydai si sta Varniuosna pas vyskup . Vyskupas gi, per Konsistorij ir vietos policij atlik s reikalaujamus formalumus, paprastai tuos katechumenus, kad pri-reng iau prie krikšto, si sdavo man, kaipo artimiausiai gyvenusiam patogioj ir er ioj vietoj, turin iam dagi prie sav s kunig b rel ir to d l psaugotam nuo antpuoli , nes gyvenan iam ia pat šalia vyskupo ir Konsistorijos po aki vietos policijos. O nors naujai atvykusi j pas mane atskyrimas nuo svetim žmoni ir buvo visiškas, betgi pasimatymas su j artimais gimin mis vyskupo gan dažnai buvo leidžiamas, tik ta s lyga, kad tai vykt mano akivaizdoje. Déliai to man tekdavo matyti skaudži , jaudinan i , siel verian i scen , betgi leisti išsivesti bei pagauti be paties katechumeno sutikimo aš nieku b du negal jau, nenusid damas. savo pareigai. Varni žydai, kuri skai ius tuomet buvo ne mažas, neži r dami to, kad aš tik buvau aukštesn s dvasiškos valdžios rankis ir vykintojas, o ne j vientiki atvert jas, nutar vis savo pykt ant man s išpilti ir man net atvirai tai pareišk . Kitais laikais gal tai ir ne taip greitai b t vyk , bet už jus karo stoviui ir terorizmui, jie pasinaudojo tuo savo aukai pražudyti tuojau. J laimei, o mano nelaimei, atsirado parsidav lis žmogus, kuris, jiems prašant, neteisingai skund rusams, kad aš savo prakalboj kaž k neprotinga prieš valdži išsitar s. Kaip v liau pasirod , buvo tai puskarininkis (praporš ik) Viežbickis, lenkas, rodos, nuo Gardino, tarnav s kur laik Varniuose rus kariuomen j, kuris, trokšdamas pasižym ti ir mok damas gerai lenkiškai, gera valia r dy-

davos klieriko r bais, valkiodavos po kaimus, kaipu kunigas, provokatoriškai prikalbin damas kaimie ius eiti maištan, kad paskui gal t juos išduoti rusams ir išsi sdinti Sibirijon... Su tuo parsidav liu aš tur jau nelaim s susitikti tiktai vien kart ir tai oficialiai, viešai, karo operacij metu, po atviru dangum, kai jis dar tebetarnavo kariuomen j, kaipu nedidelio b relio vadas, apsiaustu ginkluotais kareiviais. Jau viena ši aplinkyb gali rodyti, kad aš viešoj vietoj, karo operacij metu, ginkluot j g akivaizdoje žmog nepaž stam negal jau nieko priešinga valdžiai kalb ti arba jai negerbim rodyti... Tai pripažino karo teisme mano v liau pakviestieji liudytojai, tikri rusai paaficeriai, jo pavaldiniai, draug su juo t valand ten buvusieji. Vienas j vadinos Solovjovas. Jie priešais savo vad paliudijo, kad n vieno tartino žodžio iš mano l p neiš jo. Teismo pirmoj ir antroj instancijoj tiesiog steb tasi, už k mane nekalt apkaltino, patys teismo nariai man pa iam tai atvirai sak ... To visa neži rint, tapau išsi stas administratyviu b du; mat, tuomet manyta, kad jei kurs kunigas teisme išsiteisin s, tai bus atsiek s tai savo gudrumu (vidno, su'miel koncy v vodu spriatat“).

Tuo b du Varni žydai, pasinaudodami niekšu provokatorium Viežbickiu, atkeršijo kun. K-skiui. Jis buvo išsi stas Sibirijon „na poselienije“ ir gal jo laisvai sau pasirink s viet gyventi.

Varomas ištr miman, jis tepasi m su savim tik brevi-jori ir mikroskop . Vis savo graži bibliotek ir savo už-rašus tur jo palikti. Kan. Tumas sakosi be ne tris tomus t užraš mat s Telši ar Raseini vienuolyno knygyne.

Sibirijoj pirmiausia apsigyveno jis Bijske prie pat Alta-jaus kaln . Anot kun. Gromadzkiu, ištr mimas pad j s kun. K-skiui sigyti daugiau mokslo žini . Beb damas Bijske, jis darydavo tolim ekskursij Altajaus kalnuosna, laipiodavo po aukštus skardžius, landžiodavo baisiosna olosna, na, ir rasdavo visur savo Žemai iuose padaryt išradim pavirtinim .¹⁾

Iš Bijsko v liau persik l Tomskan. ia užsiimin jo laikrod li taisymu. O kadangi Tomske buvo nemaž vagi , tai b damas atsargus, K-skis tuos laikrod lius laikydavo tam tikram maišely, kur iš nam išeidamas imdavos su savim. Kart teko jam nueiti pas ger paž stam sve ius.

¹⁾ Sk. *Justino Dovydai io* knygy : „Z listow Sybirskiego Misionarza“, 78 psl. ir doc. J. Tumo: „Siaul niškis Senelis“, paskaitos, 28 psl.

Kaip paprastai, jis nu jo su savo maišeliu, kur ir pakišo po šeiminko lova. To gi laikyta pora kambarini šuniuk Sve iams sus dus arbatos gerti, pasigirdo nežmoniškas šuniuk lojimas. Mat, ši išgirsta po lova kažk betiksint. Sve iai nu jo ži r ti, kas ten pasidar . Kun. K-skis tur jo pasisakyti, pakiš s ten savo maišel su laikrod liais.

Sibirijoj beb damas m jis rašyt rus kalba plat veikal , kuriame nor jo išd ti visus savo tyrim ir išradim rezultatus. Pilna to veikalo antrašt buvo ši:

Novaja i vsieobš aja
Kosmogoni eskaja teorija
a imiенno

Novaja teorija vulkanov, novaja teorija proischoždienija ziemnogo šara, novaja teorija astic, vchodiaš ich v sostav vsiakago tiela, novaja teorija neviesomych tiel, novaja teorija zvuka, novaja teorija vietra, novaja teorija dviženija i pokoja, novaja teorija ogniennych meteorov i voobš e vsiech sil, diejstvujuš ich v priroddie.

Sostavlena po zapiskam, izyskanijam i li nym nabliudienijam ksiendza *Ambrosija Kossarževskago*, byvšago štatnago u itielia i lena u ionych obš estv.

Veikalas iš jo storas, apie 100 lank in-4. Autorius pa baig j raš s 1871 m. ir pasiunt Kijevan, III-jam rus gamtinink susivažiavimui. Rankraštis buvo gautas, susirinkime jis jo iš rank rankas. Bet autoriaus prašymas nebuvo išpildytas, nes rusai gamtininkai netik to veikalo nei viso, nei dalimis neišspausdino, bet nepasir pino net autoriui sugr žinti. Kai po keli m nesi K-skis to pareikalavo, gavo ofici l pranešim , kad jo rankraš io niekur nesurasta.

Tuo b du m s gamtininko ilg met darbas nu jo niekais. Jo rankraš iuose, patekusiuose Kaunan, teliko iš to didžiulio veikalo vos prakalba ir atskiros nuotrupos. Kas iš j buvo galima sugraibyti, paduosime žemiau.

Nepasisekimas su rusišku mokslo veikalu buvo nemažas sm gis seneliui mokslininkui. Kitas nemažesnis sm gis sutiko j iš šalies lenk laikraštink .

Susitik s pats su energingai protestant Sibirijoje varom ja propaganda katalik tarpe, kun. K-skis paraš straipsn , vardint : „Propoganda ludzi zlej wiary, ukazana dla przestrogi wierz cym katolikom“ ir pasiunt laikraš iui „Przegl d Katolicki“ Varšuvon, prašydamas išspausti ir išleisti net atskira broši ra; leidimo išlaidas pasi m užmok ti savo l šomis. tai redakcija nieko neatsak ir, tik gavus griežtesn autoriaus laišk , praneš , kad ji neapsiimanti to padaryti. Autorius niekaip negal jo suprasti, d l ko jo straipsnis atmeta. To d l nor damas gauti tikresni žini , paraš aukš iau min t j ilgiaus laišk kun. H. Kossowskiui. Ar šis jam atsak ir k , žini neradom. Bet ir be atsakymo dalykas ia aiškus. Varšuvos kunigams labai r p jo pasirodyti rus akyse valdžiai ištikimais. Kadangi susižinojimas su ištremtais Sibirijon kunigais gal jo mesti šeš l ant j politiško „ ystumo“, tat jie su tokiu kietu nuobradu, kaip kun. K-skis, da mažiau tebuvo link tur ti bet-koki reikal .

Toks egoistiškas Varšuvos kunig pasielgimas skaudžiai užgavo K-sk . Jo lenkiškas patriotizmas ima palengv l aušti. Nor damas ištirti, ar tik vieni kunigai lenkai taip jam nepalank s, jis paraš s grynai moksliš k straipsn „Apie voratinklius pasirodan ius pavasar ir ruden“, nusiunt vienam Varšuvos mokslo žurnalui. Bet ir šio rašinio ne d ta. Min damas apie tai kun. Kossowskiui, m s gamtininkas, lyg pasiteisindamas, ironiškai priduria: jis pasiunt s L i e t u v o s voratinklius, nes „iš K o r o n o s“ gauti negal j s.

Žmogui, galin iam ir turin iam apie k rašyti, tasai slopinimas balso lenk spaudoj buvo labai skaudus, K-skis ypatingai tai atjaut . D liai to ir nenuostabu, kad jo laiške Kossowskiui randame š nusiskundim :

„aštuoniolika met beži riu progos, kad gal iau atsiliepti katalikiškai katalik laikrašty. Dariau vairi ilg bandym šiuo atžvilgiu, ir nei vienas man nepavyko“.

Tas nepasisekimas buvo dar skaudesnis tuo, kad 1862 m. vasario m n. K-skis buvo gav s iš laikraš io „Pami tnik religijno-moralny“ redaktoriaus kun. Szelewskio formalin

pakvietim bendradarbiauti tame lenk kunigijos organe¹). Vargšas nesuprato, kad nors jis ir nepakit jo, užtat pakit jo lenk kunigijos santykiai su juo. Jie buvo laisvi, o jis tremtinys, valdžios pasmerktas, nuo visuomen s atskirtas ir to d l laisviesiems pavojingas, lyg koks baisia liga apsikt lis. Vienas tik Valan ius, tur damas užtektinai dr sos, nebijojo susirašin ti su juo priva iais laiškais.

Dešimt met pabuvus Sibirijoje, buvo leista tremtiniam kunigams gr žti Europos Rusijon, išskyrus tik Lietuv . Daugelis, tuo pasinaudodami, persik l Kuršan. K-skio j skai iuje nebuvo. Jis gera valia pasiliko Tomske. D l ko? š klausim šiandien atsakyti sunku. Grei iausia bus tai padar s d l dviej priežas i : viena — kad tuo metu kaip tik (1875 m.) jo draugas ir geradaris Valan ius buvo mir s, o antra—d l pablog jusios jo sveikatos. B damas palieg lis ir pasen s, ir tur damas manom gyvenim Tomske, jis, matyti, buvo nebetek s energijos ir noro dangintis toliman Kuršan ir ten, besitrunkant be vietos, pritirti gal dar didesnio vargo negu Tomske. Taip ten ir liko.

Prieš pat mirt dar kart band pagarsinti savo išradimus rus progresist laikrašty „Viestnik Europy“. Tam tikslui paraš dom laišk to laikraš io redaktoriui. Bet kadangi K-skio rašinys buvo perdaug specialinis, tatau ir ia nerado vietos.

Taip m s gamtininkas nei pas lenkus, nei pas rusus nesusilauk pripažinimo. Tai buvo jo gyvenimo tragizmas. Visas jo gyvenimo darbas nu jo niekais. Ta mintis buvo skaudžiausias seneliui sm gis. Jis jo nebeiškent ir 1882 m. gruodžio 14 (26) d.²) Tomske persiskyr su šiuo pasauliu.

¹) Tiesa, šio pakvietimo iniciatyva buvo iš jus iš vysk. Valan iaus, o ne iš Szelewskio. Mat, šiam negudriai paprašius Žemai i Konsistorijos žini iš Žemai i vyskupijos kunig gyvenimo, Valan ius nurod lenkui redaktoriui reikalingum tur ti savo korespondentas-bendradarbis m s kunigijos tarpe, pridurdamas, kad tokiu bendradarbiu gal t b ti kun. K-skis. Tuomet tik Szelewskis teparaš savo pakvietim K-skiui.

²) Žemai i Vyskupijos rubricel j 1883 paskelbta, kun. K-skj mirus gruodžio 14 d. 1880 'm. Bet tai yra aiški spaudos klaida, nes jei- jis bot mir s 1880 m., tai žinia apie jo mirt b t buvus d ta Rubricel n 1881 m., o ne 1883 m. Be to min tas laiskas „Viestnik Europy“ yra rašytas birželio 1881 met .

II.

Pažin kun. K-skio gyvenim , paži r kim, kokios buvo jo paži ros mokslo srity. Svarbiausias jo veikalas „Novaja i vsieobš aja Kosmogoni eskaja Teorija“¹⁾, mat m, yra žuv s Kijeve. Rankraš iuose, patekusiųose Kaunan, beliko tik to plataus veikalo juodraš iai, bet toli gražu ne visi. Mes bandysime remtis tuo kad ir nepilnu šaltiniu. Gauta šiuo b du K-skio paži r santrauka, žinoma, bus taip pat nepilna. Bet ji vis d lto duos mums galimyb s pažinti bent atskir K-skio teorij branduol . Mes išd sime jas, kiek bus galima, paties K-skio žodžiais, ne sileisdami j kritik . Prad kim tat pirmiausia nuo veikalo prakalbos. Ji skamba šiaip:

„Aš patiekiu s žiningam skaitytojui perži r ti veikal , pripildyt ypatingai svarbi pastab ir vairi nauj teorij . Mokslo medžiagos jame surinkta didel daugyb , tiktai suglaustoj ir trumpoj formoj. Piln disertacij ir ištis sistem ia n ra, bet tai iš jo ne iš mano kalt s“.

Pažym j s, kad veikalui pribr sti reikia atatinkam aplinkybi , b tent, tam tikr priemoni , pagalbos, dvasios ramumo, užuojautos, ir kad pats to visa netur j s, autorius toliau taip rašo:

„Pikto likimo numestas pasaulio pakraštini, begyvendamas tarp nekult ring žmoni , aš netur jau kuo sustiprinti savo prot , nei su kuo pasidalinti savo mintimis. Daugiau neg 18 met aš buvau vienišas proto atžvilgiu, be knyg , be l š , vis apleistas ir užmirštas; aš netur jau net teis s savo gyvenim laisvai tvarkyti. Jei ir užrašin jau knygon savo moksliskas pastabas, tai dariau tai atitr kdamas ir laiks nuo laiko.

D l suirusios sveikatos ir d l šaltini bei mokslo ranki tr kumo šios pastabos negal jo b ti nei pilnos, nei tinkamai sutvarkytos. Tie netobulumai yra padid j dar labiau per tai, kad mano kelion je net mano užraš juodraš iai, kaipo tartini popieriai, buvo atimti, ir aš j daugiau nebema iau. Iš pirma surinkt užraš beliko pas mane labai nedaug, man teko iš nauja jais užsiimti“.

Taigi iš t užraš band dar kart gyvenimo pabaigoj sudaryti nauj rinkin mokslo straipsni , papildyt naujais tyrimais. To darbo tikslas buvo — „išaiškinti kai kurie tams s ir slaptingi mokslo klausimai“, o taipgi „nuvargusiam ir darbuotis papratusiam protui pateikti peno ir pramogos“.

¹⁾ Pirmoj redakcijoj jis buvo pavadintas „Zapiski i etudy nabliudatelia prirody“, v liau „De principiis universi“.

Autorius sakosi, pakartoj s ia savo išdirbtas paži ras, ne-
min damas visiems žinom svetim . Tas K-skio paži ras
žemiau ir paduodame atskirais straipsneliais.

1. Materijos teorija.

Savo pirmųš iame stovy materija yra buvusi vienalyt ,
dujota, nematoma. Kit dama ji pagamino dabartin , nuola-
tin , nevienod jos dali stengim si prasiskverbti viena
antr , susijungti ir v l sudaryti visur vienod mas .

Materijos atomai reikia suprasti ne kaip tam tikros, to-
liau dalinti negalimos dalelyt s, bet kaip tam tikros dujos
(slg. vok. Atem, Odem, kv pimas, dvasia). Visi chemijos ele-
mentai yra sud ti iš tos pat pirmųš ios materijos, skiriasi
tik jos didesniu ar mažesniu sutiršt jimu bei susikibimu.
Dėliai to jie galima vadinti iz o m e r i š k a i s bei a l o t r o -
p i š k a i s k n a i s.

Materija gali b ti ketveriopame stovy: kietam, skystam,
dujotam ir spindulingam. Š pastar j K-skis sakos devyniais
metais anks iau išrad s negu Crookes'as.

Materija žem s gabaluose randas inercijos valdžioj ir to
d l ne stengia nei savaiame jud ti nei jungtis. Norint priversti
j reaguoti, reikia ji sutrupinti, vad., panaikinti jos susiki-
bimo stovis. Corpora non agunt, nisi soluta.
Taigi privalom materij ar ugnį suskystinti, ar vandeny iš-
tirpyti, kad jos dalel s gal t laisvai jud ti ir keisti savo
viet , gimumui veikiant. Bet kas ia pasakyta, teatsako
vien chemiškam veikimui. Norint kalb ti apie fizišk jos
veikim tol , materijos gabalams nesusiduriant, turim pa-
sigauti tam tikslui švelnesni veiksmi bei j g , k. š. laki
duj ir spinduling skys i (magnetizmo, elektros, šviesos,
šilumos), kurie paprastai prie kiet k n prikimba. Bet ka-
dangi tie skys iai yra lak s ir vieno k no ilgai laikytis ne-
gali, tatau jie kas valanda gauna atšokti ir v l gr žti, kad
gal t išlaikyti tam tikr pusiausvyr . J veikimo srity vyk-
sta nuolatin fliuktuacija, kartais net staigi ir galinga. Tie
tai skys iai, eidami kiaurai per akmeninius gabalus ir ga-
mindami aplink juos tam tikr atmosfer , sudaro j lyg gy-
vybin element . Kiekviena materijos dalel , kiekvienas

žvirgždelis turi savo atskir atmosfer ir dagi ne vien . Žem , pa v., turi net penkias atmosferas: azoto, deguonies, vandens gar , vandenilio ir angliar kšties. Visos jos jungias su kitomis, maišos savitarpy, bet gi kiekviena priklauso kit d sni ir atrodo nepareinanti nuo kit .

Tas pat ir su mažyt mis materijos daleli atmosferomis. Kiekvien iš t daleli , lyg debesiu, apsupa netik anos penkios atmosferos, bet ir kitos daug subtilesn s ir daugingesn s, b tent, magnetizmo, elektros, šviesos (daugiausia nematomos) ir šilumos. Tos atmosferos gl di viena kitoj, skverbias viena kitas ir neretai traukia viena kitas. Kiekviena iš j turi savo atskir judrumo laipsn ir bangavimo sistem : mat, kitas yra magnetizmo judesi lengvumas, kitas elektros, kitaip laikos tuo atžvilgiu šviesa, kitaip šiluma, o tai d l nevienokio j tamprumo, nes kiekvienas iš t spinduling skys i , kaip tai jau pasteb ta dujose, turi savo veikimo b d . Duj difuzija vyksta visai atskiru b du, nepareinan iu nuo j pl timosi laipsnio. Sutirštšinimas vien duj , nepadidina kit difuzijos. Visai taip pat laikos ir spindulingieji skysiai, bet tik tol, kol jud jimas juose eina be paskubio; bet lig tik jiems, pusiausvyrai mai dingus, tenka mai blokštis iš vienos vietos kiton, jie, bel kdami su dideliu greitumu, traukia paskui save ir materiales daleles, sudarydami neretai žmon ms visai nepageidaujam pas k .

Chemiški k n skirtumai eina iš pirmykš ios materijos sutiršt jimo. Pav., akmuo yra ne kas kita, tik susib rusi elektra, kuria jis ir dabar gali pilnai virsti, mus j nuolat trinti. Vadinas, iš etero kietas k nas, ir iš kieto k no eteras. Eteras gi tai elektros substratas.

2. Traukos bei gravitacijos teorija.

Pasauly visk matom nepaliamajamai judant, nuolat besisukant, besikei iant. Ta iau, neži rint to, tvarka ir harmonija jame nei valand lei nedingsta. K nai milionais myli nutol , laikosi vieni kit , lyg b t virv mis priišti. Artimiausi daiktai užleidžia viet kitiems, kei ias, bet tuo nesudaro nei suirut s, nei sustojimo, nors daikt yra neapsakomai didel dau-

gyb . Taigi tenka tarti, kad visus juos valdo vienas d snis-
To d snio nuo amži yra ieškoj išmin iai. Kepleris atrado-
planet b gimo d snius. Newtonas nurod j priežast . Jo
mokslas šiandien yra vis priimtas. Jis išaiškina Koperniko
sistem ir visus dangaus k n judesius. Ta iau visuotinoji
trauka nepaliauja buvus slaptinga ir neišeina iš hipotez s-
stovio, nes jos kilm pasilieka neaiški. Ši j ga neišaiškina
vis apsireškim ir neapima visos b tybi grandin s. Jos vei-
kimui nepasiduoda k nai besvoriai (imponderabilia) ir net
gazai ne visada jos klarso. J jungimosi d snis prieštarauja
svorio d sniui (slg. skys i difuzij). Neties tat yra pasak s
Laplace: „Je n'ai pas besoin de cette hypothèse (de Dieu),
la loi de la gravitation universelle suffit à tout“... Vienos
traukos neužtenka, nes šalia jos gamtoj išeina aikšt n jai
priešinga atstumiamoji j ga (vis repulsiva), kuri matom
vien k n tamprume, atom neglaudume, duj besisk time,
šilumos, elektros, magnetizmo atstumiamuose apsireškimuo-
se, nekaltant jau apie mechanišk j nuocentrin j g , ky-
lan i k nams greit besisukant.

Ši dien paži romis, nuo visuotinosios traukos parein
ne tik dangaus k n s ryšiai, bet ir kritimas k n m s
žem s paviršiuje, traukimasis gabal ir laš vien kitus,
jungimasis p sleli putoje, glaudumas glodint stikl , lipnu-
mas skys i , kapiliarumas, skverbimas vien skys i ki-
tus, sugeriamyb (popiery bei audiny) ir t. t. Be to t ja pat
trauka aiškinama laikymasis sukibusi molekul kietuose
k nuose, mechaniškas atom s ryšys, chemiškasis giminu-
mas, elektros ir magnetizmo trauka... Bet visos tos j gos
nesiduoda sujungti kr von, kiekviena iš t grupi turi savo
ypating pob d ir visai kitoki kilm .

Prie tos priešingyb s dviej j g , traukiamosios ir atstu-
miamosios, prisideda dar ir kitos sunkenyb s. Trauka len-
gva suprasti tarp dviej k n ; kas kita, kai prie dviej pri-
sideda dar tre iasis k nas; tuomet j savitarpis veikimas labai
sunku apskaityti (pav. saul s, žem s ir m nulio). „Trij k -
n “ uždavinys teb ra dar po šiai dienai griežtai neišspr s-
tas. O k besakyti apie traukos veikim tarp saul s, Saturno,
jo žied ir 10 m nuli !

Be to žvaigždži ir planet jud jimams išaiškinti reikalinga yra dar tre ioji — stumtel jimo bei metimo j ga (šita pchni cia, motus projectionis), veikianti lie iamosios kryptimi k n keli . Jos veikta tiek kart , kiek yra k n bejudan i ratil tais keliais. Visa tai painioja jau ir be to pain dalyk .

K-skis toliau rodin ja, kad visuotinoji trauka n ra pirmykš ias bei pamatinis materijos d snis, ji esant kito daug bendresnio d snio vien atskiras žygis. Tuo visubendriausiu d sniu b si materijos pirmykš ioji vienai y tyb ir šiandienis jos siekimas iš nevienalytyb s gr žti pirmykš ios pusiausvyros s t o v i n. To d l visoki pasauli kitimai, vair s susikibimo stoviai (kietas, skystas, dujotas), form vairumas, k n bei element savybi nevienodumas, spinduliavimas bei garavimas, materialin s emanacijos bei emisijos (pav. šviesa), visoks mechaniškas bei chemiškas jud jimas, visokios vykstan ios žem s rutuly atmainos šilimos, oro, v jai, uraganai, žem s dreb jimai, vulkan išsiveržimai, žodžiu sakant, visas organiškojo ir neorganiškojo pasaulio mechanizmas, visi tie kintam b tybi antpl džiai ir nuosl giai, — visa tai pareina nuo vienos vyriausios priežasties — nuo materijos ne vienalytyb s ir vairaus jos sutiršt jimo b do bei laipsnio, nuo masi santykio — svorio, t rio, erdv s, kiekio ir eil s atžvilgiu, kaip jos savytarpy jungias ir kombinuoj s.

3. Šviesos teorija.

Mokslininkai turi n n dvi šviesos teoriji: vien emisin , ant — undulacin . Teorija, aiškinanti šviesos prigimt etero virp jimu, negali išsilaikyti. Nes jos laikantis kaip, pav., išaiškinti faktas, kad šviesa gali eiti k nuosna, juose liktis ir po kiek laiko v l iš j išeiti? Toks šio spindulingo skys iaus likimas k nuose vadinaso pasl ptuoju stoviu , o pats jo švyt jimas — f o r f o r e s c e n c i j a. Toki k n , galin i švies pagauti ir v l išleisti, yra nemaža. J labiau žinomi yra šie: sieros kalcis, floro kalcis, sieros stroncis, chloro kalcis, sieros baris, deimantas ir k.

Kai kurie j gali švyti išties m nesius. Vadinas, ia spindulingoji lakioji šviesa eina kristalan, jame sutiršt ja, nu-
stoja lakumo ir lieka rimties stovy, o išeidama iš jo v l tam-
pa spindulinga ir laki. Kur gi ia nuolatinis mechaniškas
veikimas ir nepaliauj s etero virp jimas? Virpanti sty-
ga, syk sustabdyta, daugiau nebevirpa, jei jos iš nauja
kas neužgaus. O sustabdyti jud jimas etero, kurs kiaurai
eina per visus k nus, negi galima. Be to remiantis virp ji-
mo teorija negalima išaiškinti nei chemišką spinduli vei-
kimas, nei j glaudus susijungimas su k nais, iš kuri jie
v l išeina laisvi. Lygiai negalima išaiškinti nei elektros sta-
tiškojo stovio.

Tuo b du, visuotinojo undulacin s teorijos viešpatavimo
laikais, K-skis tur jo dr sos laikytis Newtono emisin s teo-
rijos, prie kurios dalimi gr žta ir dabartinis mokslas.

4. Žem s atsiradimo teorija.

Mano tyrimai, sako K-skis, ver ia mane manyti, kad žem
yra meteorologiškas padaras, atsirad s ne iš ataušusios lavos,
buvusios pirma skys io stovy, bet, sulyginti, šaltu ir sausu
keliu iš smilt to bei dulk to debesio, nus dusio ir susib ru-
sio vienan gumulan. Šis dulk tas debesys yra susidar s iš
dujotos pirmųš ios materijos tokiu pat b du, kaip ir ledo
kristalai, plaukioj ore, susidaro iš nematom vandens gar
stipraus šal io metu. Tokiu pat b du ir dabar oro erdv se
atsiranda krintan ios pasat dulk s ir sausasis r kas, lieka-
nos kadaisia buvusi kosmišk ir geogonišk nuos d , atsi-
radusi tiršt jant bei chemiškai besiskaidant sausoms dujoms
iš silicijo vandenilio, chloro silicijo, floro silicijo r gšties ir
k. Šitas dulk tas debesys yra susidar s panašiu b du, kaip
dabar kad susidaro ore meteoriškieji debesiai, gaminantieji
savy atsiradimo metu meteoriškas dulkes ar susikristalizu-
sius akmen bei metal gumulus (aerolitus), virtusius kie-
tomis mas mis magnetizmo ir elektros j g veikimu. Šioms
pirmųš ioms dulk ms nus sti bei susispiesti yra pad j
siautusios anais laikais vietomis su pertraukomis smilt tos
audros su žaibais, kurie, bangiškai veikdami dulki debes

savo elektra jung ištisus žem s klodus, vandeniui bei jo garams padedant. Tos nuos dos, lyg per siet sijojamos, krito atvej atvejais ir nelygiai pirmykš iai susidariusin gumulan, kuris tuo b du yr tap s visuotinos traukos centras. Jame audroms siau iant ir dulk ms bekrinant, yra susidar žem s klodai, sluogsniai ir tarpusluogsniai (prosloiki), visai panaš s m s paprast sniego pusnyn sluogsniams, susidariantiems p gos metu, o taipogi ir amžinai aukšt kaln šlaitus dengian i ledyn tarpusluogsniams. To d l vairios r kšl s ir dubimai sluogsniaivimuose ir visokios aukštumos žem s paviršyje yra pasidar ne žem s žievei kylant bei žlungant, ne skalaujamojo vandens veikimu, bet daugiausia pasikartojamuju su pertraukomis saus dulki kritimu ir viešpatavusio tuomet v jo -p timu. Ugninis atvejais v jas ir elektros j ga buvo anos pirmykš ios materijos tvarkytojai; jie tai ir sudar viduj žem j sud t ir išmaiš visas jos dalis; jie veik mechaniškai, fiziškai ir chemiškai. vairaus laipsnio elektros ugnis tirpino gatav jau kristal , smilteli ir dulkeli briaunas ir tuo jung jas uolosna. Ta pati ugnis žaibo pavidale, prasiskverbdama kiaurai per žem s tirš ius, palikdavo juose vairi gysl ; ta pati ugnis, bel kdama dideliu greitumu ir tuo patraukdama paskui save dujot -žem t daleli bangas, kiaurai pereidavo per organizm liekanas, kurios nuo to suakmen davu. Suakmen jimai ir visos flecin s formacijos, ne diluvialin s neišskiriant, yr atsirad ne pasaulinio tvano metu, bet šeši kosmogonišk j dien tarpe, kai dar žmogaus nebuvo. Be to tvanas, be vietos apardym , ir tai tik pradžioje, nieko kita padaryti negal jo. Didžiausios audros nepadaru j ros paviršiu dubim didesni per 100 p d . Žem s apardymai, kad ir vykdavo, bet nuo visai kitoki priežas i , kaip tai matyti iš glodint suakmen jim ir apgraižyt akmen . Dideli akmenys, išm tyti žem s paviršiuj, n ra at j su ledu iš šiaur s ar iš piet , bet yra nukrit iš oro. Vadinamos „kaul uolos“ atsirad iš kaln atkrant sna uragano kr von sunešt vairi gyvuli ir užverst storais dulki klodais. Nuo vandens, o gal ir nuo elektros, m s kr vos, kad ir iš vis pusi pridengtos, m p ti ir nykti, liko tik kaulai ir tos tuštumos, kuriose pra-

džio yra buvusi m sa. Anais audringais laikais užsilik gyvi mamontai ir pirmūkšiai elniai, užtikti dulki audros, likdavo užpilti ir pasilikdavo stovimoj pad ty, kaip jie kartais ir n n atrandami. Iš tos priežasties visos žem s formacijos yr atsiradusios beveik vienu laiku, ir tod l milionai met , kuri mokslininkai reikalauja j susidarymui, reikia laikyti išmistais ir pasakomis.

Norintiems pažinti m s flecini kaln strukt r , K-skis si lo padaryti š gan lengv eksperiment : reikia prirengti dvejopos r šies milteli (pav. kalki ir suodži) ir sijoti per tank siet , kol susidarys kgio pavidalu kaubur lis. Plau nant peiliu t kaubur l , galima bus pamatyti vair s klodai, visai panaš s savo sluogsniaivimu m s sm lio, molio bei žvyro kauburiams. Taigi autorius ir daro išvad , kad m s kalnai ir kauburiai yra susidar ne okean bangavimu ir ne žem s žiev s pakilimu aukštyn, bet kritimu iš žem t ban guot , o kartais ir koncentrišk debes , plaukiojusi anais laikais žem s atmosferoj. Dėliai to K-skis net žem s žiev s id j , o taipgi jos ugningo vidurio teorij laiko gryna nes mone.

5. Vulkan ir žem s dreb jim teorija.

Vulkanais daug užsiimin ta, manyta, kad jie nemaž pa d j ir žemei susiformuoti. Dar ir šiandien laikoma jie tam tikrais garvilka bei kaminais, susisiekiama is su ugniniu žem s vidum. Ši nuomon , kad ir atrodo iš pirmos paži ros panaši tiesai, negalima laikyti tikra, nes pats ugninis m s žem s vidus t ra kol kas vien hipotez . Jos laikytis — tai vis tiek, kaip kad kas sakyt , jog debesys, iš kurio kyla žai bas, es s tikra ugnies j ra. O antra — tie garvilka, turintieji jungti žem s pavirši su jos vidum, yra grynas prasi manymas; toki garvilka gamtoj visai n ra. J vietoj yra vien tam tikro gilumo žem s dubim kalnuose (vulkan krateriai- žiotys), visai užkimštu dugnu, kaip tai galima ma tyti Islandijos geizeriuose. Tas pat galima konstatuoti, atidžiai tiriant pa ius vulkanus, pav., Amerikoj ir kitur.

Žem yra didžiulis elastišk (dujot) ir spinduling sub stancij rezervuaras, gal s kaip anglis siurbti duj ; ji yra

persisunkusi magnetizmu ir visa pilna elektros. Šie iš vis spinduling k n subtiliausi ir judriausi skys iai sudaro lyg žem s kv pavim , bei jos krauj , tekant jos viduriuose. Tie skys iai esti glaudžiai susijung su kietais k nais, nors dalimi gali nuo j atitr kti ir pasklysti tuš ioj erdv j visas šalis, kur jie, bent kiek praskyd , sudaro tam tikr kiet k n atmosfer . J pl timasis eina iš to, kad jie yra dideliai judr s ir link gr žti pirmųš ios pusiausvyros stovin. Ir kaip tiktai toji pusiausvyra kur nors žem s rutoj¹⁾ b na pertraukta, tuojau susidaro pla ioj erdv j jud jimas. Iš ia kyla atmosferiškos audros, o taipogi ir uraganai žem s viduje.

Pasigaudamas toliau dviej elektros r ši : mažiau sutiršt jusios ir to d l subtilesn s negatyvios ir labiau sutiršt jusios ir to d l mažiau judrios, pozityvios elektros, ir išaiškin s žaibo mechanizm j susijungimu kibirkštyje, K-skis taip toliau t sia:

Ugniakalni išsiveržimas vyksta, kai virš debes art ja žem n kosmiškasis žem tas debesys, susidar s iš sauso permatomo r ko, lydimo dažnai vandens gar , panašus pirmųš tiems geogoniškiems debesiams, pritvink s negatyvios elektros: tuomet pozityvioji elektra ir magnetizmas, veikiantieji visada kartu ir savytarpy besijungiantieji, kaip azotas su deguoni atmosferoj, ištrykšta iš žem s ir jungias su spinduling ja meteorišk ja substancija, art jan ia mus iš erdv s gelmi . Šis susijungimas vyksta variose aukštumose, kartais net po žeme, k. š. pav. žem s dreb jimuose, o kartais keliais t kstan iais p d virš vulkano žioties. Susidariusioj lavoj vienos materijos dalys turi tel rišk kilm , kaipo imtos iš žem s ir elektros iš ten atneštos, — tai pa ios lengviausios ir nežymios; kitos iš aukšto — iš atmosferos, ir šios sudaro tai, kas vadinama vulkano išsiveržimo produktais, b - tent, pelenai, lava, smiltys, akmenys, kuriais neretai apipi liama vulkano apylink s. Jei šis fenomenas vyksta j ros gelm je, tai susidaro sala, kuri betgi bangos užlieja.

Žem s dreb jimai pareina nuo žemišk j masi sud ties vairumo ir nuo j vairaus elektros laidumo. Kai žem j kur nors nutrunka pusiausvyra, elektra ir magnetizmas tuoj

¹⁾ Ruta — vieton rutulio pastatyta Terminologijos Komisijos.

ima judėti, bet dėl vairo žemės sluoksnių tie skysčiai savo kely sutinka kliūti. Dėl tai kliūčių žemės masė vietoj susispaudžia daug elektros, pakyla jos temperatūra, jos ima virpti, išduodamos vairo garsai.

Tu mydamas per mikroskopą vandens lašelį, susidariusi valandėlė su karminu, Brownas pastebėjo, kad varšos dalelės lašelyje nuolat juda. Šis domus, gerai dar neištirtas fenomenas, vadinasi Browno judėjimu. Bet jei vandens lašelis, kuris yra pilnai vienalytis, randame nuolatini judėjimą, tai kas daro žemės rėmą, sudarytojų iš tiek elementų ir užimanųjų tiek erdvių? Šie rūmai veikia netikartimieji debesys, susidarę atmosferai keičiantis, bet ir tolimi dangaus kūnai. Antplūdžiai ir nuoslogiai tai aiškiai rodo. Panašūs bangavimai randasi ir elektromagnetiniame okeane, tik jo bangos yra taip lengvos ir subtiles, kad paprastu laiku nelengva jos pastebėti.

Iš tos vulkanų teorijos, kuri aš pirmą kartą patiekiu, sako K-skis, plaukia išvados: 1) kad kiek pavidalo ugnikalniai yra ne kas kita, kaip panašumas anglių gelius, susidariusius (senovinėse) elektros lampose ir atkreiptus tų aparatų dalis, iš kurių plaukia pozityvioji elektra; 2) kad galimi vulkanai be kratero, kaip tai ir yra atrasta Naujam Piet Wallise.

Norint gerai suprasti vulkanų fenomenus, reikia gerai pažinti smarki vėselius bei sūkurių - tifonų apsišaukimus.

6. Vėjo teorija.

„Teorija, aiškinanti vėjo atsiradimą šilumos veikimu, kurios ikšiol laikosi beveik visi fizikai ir meteorologai, yra neapgaltota ir negudri, ypač netinkanti smarkiems vėjams išaiškinti. Beveik kiekvienas jos rėdinį jimas prieštarauja, gamtos apsišaukimams. Tos teorijos kūrėjai yra pastebėję, kad, atidarius šilto kambario duris ir laikant uždegtą žvakę, galima matyti dvi priešingai oro srovių, vien šaltą, einantį žemyn, o antrą šiltą, kylantį aukštyn. Šie paprastieji gamtos apsišaukimai jie pritaikė ir visoms oro srovių atmosferoje. Bet, kiek man žinoma, niekam neatėjo galvon susidomėti tuo, kad atmosferoje nėra jokių uždarytų vietų, panašių kambarių, ir nėra kiurynų, panašios durys, per kurių suspaustas oras galėtų veržtis. Be to ir duryse oro judėjimas yra ne gulsiškas, bet statmenas — iš apačios viršun ir iš viršaus apačion, ir prieg tam taip silpnas, kad begalėtų nebent epūs iš lapų pajudinti, o ne pat medį.

Tai teorijai apibendrinti sugalvota kaž kokios pusiaujo ir ašigali oro srov s, lyg tartum žem b t kokia r ta, ir lyg tartum v jai p st meridianu vienu užsimojimu ir gal t perp sti vis pusrut . Bet iš meteorologišk j žem lapi , pridedam prie ministerijos leidžiamojo laikraš io Sievernaja Po ta, pasirodo, kad toki pas mus v j nesama, kad v jai m s krašte yra apsiereiškimai labiau vietiniai negu bendri, nes kiekviena gubernija t pa i dien turi savo ypating v j , savo j ga ir kryptimi neatsakant v jams gana artim kaimynini gubernij . Net ir toj pa ioj vietoj ir tuo pa iu laiku pasitaiko ketas v j “.

ia autorius pasakoja, kad Bijske mat s syk , jog apa ioj žemai p t s vienas v jas, o aukštai — kitas, kaip rodo plaukian i iš kamino d m kryptis. Toliau K-skis taip rašo:

„Ypatingai pažym tina tai, kad kur tos teorijos nurodymu v j tur t b ti, ten j n ra. Pav., j netur t b ti užšalusioje šiaur je žiemos metu, o ten jie ka p tik siau ia visa j ga (buranai); netur t jie b ti vidudien bet kokioj vietoj, kaipo labiausiai nutolusioj nuo apšviest tuo laiku rutos krant , o v jai daugiausia tuokart ir pakyla. Ir priešingai — jiems labiausia reikt p sti ryt ir vakar , saulei tekant ir leidžiantis, t. y. dienos ir nakties sienose, dviej nelygiai kaitint pusru i srity, o jie lyg ty ia tuomet ir pasiliauja. Galop jie priešingai teorijos nurodymams kyla ne iš tos pus s, iš kurios j tekt laukti. Ten, kur tikrumoj pu ia vakaris v jas, ten pagal teorij tur t p sti rytyt ir priešingai. Ši teorija reikalauja, kad aukštais oro sluogsniais plaukt šiltoji srov , einanti nuo pusiaujo, o žemais — šaltoji, einanti nuo ašigali , bet taip n ra; priešingai, oras kaista nuo saul s tik žemuose sluogsnuose, o aukštai jis yr labai šaltas, kaip tai rodo oro lak n steb jimai.

Dar šiaip taip b t galima sutikti su t ja teorija, jei gamtoj teb t vien silpni v jeliai, k. š. krantiniai (brize), kintamieji kaln krantuose, ir v jai, sekantieji saul giedriomis dienomis. Bet gamtoj, kaip žinom, yra galing v j , šturm , uragan , s kuri . Sakoma, kad s kuriai atsirand dviem priešingom oro srov m susitikus, bet šitoks aiškinimas yra vaikiškas, lygiai kaip kad kas žaib stengtus išaiškinti dviej debes , lyg dviej kaln , susitrenkimu. S kuri b na taip galing , kad jie kartais geležinius dalykus susuka uždaruose kambariuose. Vadinas, ia veikia ne šiluma ir ne sukamasis oro jud jimas“...

K-skio išmanymu v jai yra magnetizmo ir elektros j g padaras. Art jant priešingiem dviej magnit poliam, jauiama tarp j šal io: art jant vienodiem dviej magnit poliam, k la šiltas dvelkimas. Medikams ir fizikams yra žinomas elektros v jelis (aura electrica), ein s iš elektrišk prie-

tais smaigali . Tai yra išskaidytas elektros veikimas. V - jas (o taip pat vandens viesulai, uraganai, s kuriai ir žem s dreb jimai) eina ne iš mechaniško veikimo bei oro statikos, bet iš greito jame smerkimosi spinduling skys i (elektromagnetizmo), daug judresni neg šiluma, kurie savo t kme patraukia ir mažiau judr or , kaip kad oras, b damas sujudintas, traukia su savim mažiau judrias j ros bangas, ma l no sparnus ir kitk .

Pripažindamas, kad magnetizmas, b damas vis spinduling skys i subtiliausias ir judriausias, stengia patraukti tirštesn už save elektr , o ši — dar inertesn šilum , K-skis tvirtina, kad v j bei s kuri esama ne vien žem s paviršiuje, bet ir jos viduje. Ten tie skys iai sigal j veikia su nepaprasta j ga, sudaro ugninius kamuolius, tirpina uolas, gamina vulkan išsiveržimus. Paprasti v jai niekuo nesiiskiria nuo v j , viešpataujan i žem s gelm se. Aristotelis vadino juos p n e u m a; magnetizmas ir elektra senov j laikyta sausomis žem s ekshaliacijomis. Skirtumas nuo paprasto v jo tik tas, kad prie magnetinio st m jo ir ištisos eil s tirštesni skys i vagon , einan i draug su juo ir paskui j , n ra gale prikabinto, sulyginti, sunkaus oro vagono, kaip tai esti pas mus žem s paviršiuje.

7. Krintan i žvaigždži teorija.

Ši dien mokslas mano, kad krintan ios žvaigžd s — tai kieti k nai, besisuk pasaulio erdv j beveik planetiniu greitumu ir tepastebiami, kai eina žem s orbiton. Mokslinink išmanymu jie užsideg , besitrindami žem s atmosfer .

Kaip klaidinga yra ši paži ra, pakankamai, anot K-skio, rod kad ir šie pasteb jimai.

Žinodamas, kad krintan i žvaigždži gausiausias laikotarpis yra lapkri io nuo 10 lig 15 d., aš, rašo K- skis, stengiausi surasti patogiausi laik joms steb ti, bet visos dienos buvo tuomet kanotos ir tik lapkri io 13 d. (1863 m.) pasirod giedri. Iš jau tad vakare 8 val. su tarnu artim Varni aukštum ir ten apie valand ži rin jau šiaurin dangaus

skliauto pus . Buvau dideliai patenkintas apsireiškimais, kurie man teko pamatyti. Per trump laik priskait m 27 skriejanias žvaigždes vairaus dydžio ir vairiomis kryptimis. Didžiausios ir skaisiausios man teko pastebėti apie poliaus žvaigždę šalia Grižalo Rat iš ryt pusės. T apsireiškimo pobūdis pasirodė visai kitoks, negu gal jau sivaizdinti iš kit mokslinink aprašymų .

Pirmiausia nustebino mane krintančios žvaigždės b gimo l tūmas, ypač didesnis ir skaistesnis . Užuo planetinio greičio išvydau vieną slinkimą , riedėjimą ir šokinėjimą : vienos leidos, lyg vorai voratinkliu, pasipurtindamos ir pašokdamos; kitos bėgo, kaip akmenys nelygia vieta, daiktais po kelis kartus sustodamos savo bėgime; kitos spinduliu beskriedamos vairiaspalvia šviesa, taip kad stebėjimas tojas lengvai galėjau patvirtinti šviesos didėjimą bei mažėjimą .

Kitas mane sudominęs dalykas — buvo tai kreivi bei laužtiniai b gimo pūsakai. Vieni jų buvo sulenkinti vairiomis kryptimis, sudarydami lyg zigzag , kiti nubrūždavo didesnius bei mažesnius lankus.

Trečia—tai, kad viena žvaigždė pakilo statmenai iš apatios viršūnės, kas yra ir kit mokslinink (Brandes'o) pastebėjimas.

Bet puikiausiu to vakaro fejerverku buvo didelis ugninis Aitvaras — *Draco volans*, kur pirmą kartą savo gyvenime temačiau ir kurio niekad neužmiršiu. Palyginti jis galima su gražiausia ilga, smaila, ištiesta kometos uodega. Atrodė lyg didžiulis kardas (keliolikos gradų), smailai užbaigtas. Jame pirmiausia buvo galva ir ilga pasišiaušusi ietis, leidusi iš savęs, ugninius spindulius, nukreiptus užpakal . Kaklas bei rankvietas ir pats to ugninio bėgimo galas buvo be spindulio . Iš jo jis išaukščiau nurodytos vietos (apie poliaus žvaigždę) ir nulėkė rytus per keliasdešimt gradų ir ten pranyko nepalikdamas jokios žymės. Slinko jis gulmenai ir palengvėly, lyg koks žaltys, ir tai mus labiausiai stebino.

Iš to pastebėjimo savaime aišku, kad tiek krintančios žvaigždės, tiek bolidai yra ne kas kita, tik vairiausi elektros apsireiškimai mūsų atmosferoje. J greičumas yra nevienodas, lygiai kaip ir pačio ore plaukiojančios elektros. Šis univer-

salinis skys ius, iki lieka ore pasklyd s, yra nematomas, bet kai žaibo greitumu susikaupia tam tikromis s lygomis vieno vieton, mai nušvinta, net dien , sudarydamas matom , nors be griausmo, didesn ar mažesn kibirkšt , iš kurios kartais išleidžia ir kiet k n , kaip tai matom perk no ugniniose rutose. T apsireiškim tolymas b na taip pat virus, kaip ir j greitumas. Kai kurie esti taip arti, kad beveik galima jie paliesti. Stengtis surasti j paralaks s tuš ias darbas“.

8. vairyenyb s.

Be aukš iau paduot teorij K-skiio rankraš iuose radau nemaža ir kitoki domi paži r , kurios anais laikais buvo tikrai pažangios. Pav., K-skis rodin ja, kad juodoji spalva n ra tai spalv negacija, j nebuvimas, bet savita, atskira tikra spalva. Jis tvirtina, kad ji pastebinama net vaivorykšt je.

Kitur jis kalba apie savaime judan ius akmenis, kuriuos graikai vadindav μ . Apie vien tok akmen jam (1863 m.) pasakoj s J o k b a s Z a r e m b a , valstietis kininkas iš U ž l u n k i o vienas džio (tarp Balsi ir Nevai i Kauno gub.), žmogus regimai protingas, 44 m., kuris tvirtin s, kad Š v e n t o s i o s dvarely (Šventy myza), pas vietos užvaizd (rodos Bosk) mat s kadaisia žalmarg akmenin rut , kuri, audros metu pad ta ant stalo, griaustiniui net toli griaujant, imdavus savaime po vis stal b gioti, išduodama bals , panaš vapsvos zvimbimui, kuris net kitam kambary buvo girdimas. Pranešimas baigias šia K-skiio pastaba: „To d l reikia manyti, kad neklydo Plinijus, tvirtindamas, kad ir akmenys turi savo bals “.

Kitur paduoda kaip fakt , kad kepamieji duonos bakanai, kartais, atsistoj pe iuj, ima suktis apie savo aš .

Negalima ia ne priminti ir K-skiio paži r saul s sistem . Viešpataujanti Kopernikin teorija jam neatrod tikra; jo išmanymu tikresn esanti Tycho de Brah s teorija, kuri ir sigal sianti ateityje. Reikalaujamas toj teorijoj neapsakomai didelis saul s b gimo greitumas neatrod K-skiui negalimas: anaip tol jis tuo greitumu aiškino saul s neg stant ugingum .

Be to savo raštuose K-skis primygtinai rodin jo b tin reikal — tyrin ti mitologij , visokius žmoni pasakojimus apie raganas, burtininkus, kaukus, laumes, aitvarus, vaiduoklius, velnius, dvasias, sapnus ir kitus panašius dalykus, mokslinink laikomus neb tais, bet okultizmo ir spiritizmo šiandien r pestingai aprašomus ir tiriamus.

9. Kašarauskis — lituanologas.

Ragindamas kitus tyrin ti folklor , K-skis dom jos ir lietuvyst s dalykais, skait , kas kit buvo lietuviškai rašoma, dar iš lietuvišk veikal ištrauk , rinko lietuvi pavardes, žodžius.¹⁾ D liai to tarp jo rankraš i atsirado ir lietuvišk ištrauk ir net ištis rašt .

Pirmoj vietoj pažym tinos ištraukos iš Pabr žos veikalo „Tayslós Augumynis“. ia paduota domus Pabr žos maršrutas bei botaniškoji kelion Lietuvos augalams tirti. Tur damas savo herbariuje apie 800 augal , Pabr ža, tuo nesitenkindamas, daro nauj ekskursij . Iš Kretingos vyksto jis Palangon, kur sakosi rad s daugyb niekur kitur nematyt augal . Iš Palangos per Darb nus ir Laukžem pasiek s Švent j Kuršo gub. Iš ia per Lenkimus aplank s Rucav ir Paurup Kurše. Toliau vyk s Skuod , Mos d , Šates, Aleksandrij , Salantus, Šateikius, Platelius, Tirkšlius, Žagar , kur v l perveiz j s Kuršo pasien . Iš Žagar s keliav s Žar nus, Šakyn ir Lauksod . Iš ia gr ž s Plung ir per Kartin , Gargždus, Endriejav , Vievirž nus, Šv kšn pasiek s Tilž ir Šilgal , kur rad s labai domi augal . Savo kelion j labiausiai lank s upi , upeli , ežer pakraš ius ir pasgardžius, labiausiai t , kurios yra didel s, k. š. Minija, J ra, Akmen ir k.

Ištraukoj be min tojo Pabr žos veikalo pažym ta dar šie, kaip ne baigt i.

1) Wejkals augimiu s ógadniuju , padalits ketóres atskidas.

¹⁾ Ivinskis viename savo laišk vadina K-sk „genialiu lyginamosios Žemai i kalbos tyr ju“. (Sk. *J. Tumas*: Lietuvi literat ros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Kaunas 1924, 37 p.). Deja, K-skio rankraš iuose mes neradom jokí p dsak šiai Ivinskio nuomonei patvirtinti.

2) Rodiikle augimiu swejkatai wodi tiu.

3) Ir kis waisyma irlajkima augimiu.

Po to eina keletas rankrašiai, rašyt Pabr žos ranka ir rašyba. Štait rašt vardai.

1) Rodiikle warduu sawyszkuju, kaip kórs augimes wadyn Žemaytee, 6 psl. in-4°;

2) Sóraszims waarduu Laatwyszkuju, kaap nekóres augimes pasypraatina wadinty Kóórshinikaa, yszimts yszweykala Oeko nomisch-Teehnische Flora von Wilhelm Chr. Fiebe, Riga 1805, 20 psl. in-4.

3) Sryje warduu augmyniiczyniu weyslyyniu yr skyrtyyniu, 10 psl. in-4.

4) Sorinkyms waardu Pr sams sawotyszkuju, kaap kóresaugimes wadyn. Iszraszits yszweykala „Hagen Preussens Flora, 1818, 6 psl. in-4.

5) Augal aprašymas lietuviškai be vardo, 108 psl., in-4. Labai domus; paduota ia nurodym, kur kokia žol, bei augalas auga, koki tur ypatybi.

6) Išrašai lenk kalba iš Wyzyckio žolyno, 1845 m. 20 psl. in-4.

Visi tie Pabr žos rankrašiai greičiausiai bus mūsų botaniko užrašai bei medžiaga platesniems jo veikalams. Klausim, kaip jie pateko pas K-sk, atsakyti nesunku. Kaip aukščiau matome, botanika buvo pirmasai mokslas, kuriam K-skis karštai buvo atsidėjęs. Kaip jaunas to mokslo mągytojas, K-skis, be abejo, laik savo pareiga susieiti artimiausią pažintį su garsiausiu tuomet Lietuvos botaniku Pabr, ža ir todėl be abejo buvo aplankęs jį Kretingoje. Jis draug su kitais mokslininkais nurodymais yra pasiskolinęs arba ir dovanai gaus iš Pabr žos min tuosius rankrašius, kaipo šiame gal jau visai nebereikalingus bei sunaudotus kituose veikaluose.

Kadangi be botanikos ir kitos gamtos mokslų K-skis buvo itin susijęs su folkloro rinkimu ir tyrimo reikalingumu, tatau nenuostabu, kad jis domėjosi Lietuvos vietiniais vardais ir mūsų žmonių pavardėmis. Tai rodo tarp jo rank-

raš i užsilik s nemažas viet vard ir pavardži rinkinys. Jis rašytas, kaip atrodo, ne K-skiio ranka. Tie vardai ir pavard s surinkta iš Kaltin n , Laukuvos, Luok s, Papil s, Pavanden s, Tver , Užven io ir Varni parapij . Tas s rašas pagamintas prieš 1863 m. Viet vardai užrašyti lenkiškai, žmoni pavard s — lietuviškai. Tarp ši pastar j yra daug labai domi , pav. Aizas, Anusas, Jusadis, Dunokas, Maura, Gobeta, Musenius, Minuta, Blaušas, Lukas, Ulša, Uksas, Getuntis, Benilis, Sausdargas, Pikulis, Perskaudas, Biržulis, Nutautas, Zamas, Desnis, Girižius, Maulius, Velionis, Vaišis, Jokšas, Donis, Greitis, Samalius, Arvasas, Bukšteinis, Varenius, Garbin ius, Bajus, Lapgaudas, Lybartas, Duršas, Liubštinis, Gudis, Gaušinis, Gimberis, Bubinis, Urnis, Kurzias, Bužonas, Grumslis, Vyžingis, Bliudsukis, Baukys, Kilvinis, Lukopis, Velvekis, Adna, Colius, Buša, Baitis, Vytis, Smitris, Lida, Liudis, Gudis, Ornis, Knita, Rabuižis, Balbadis, Šmaras, Suidis, Luinis, Urvakis, Surblis, Ubis, Tirkšlis, Švipis, Visminas, Kaudris, Irnius, Šiušis, Burgaila, Saikas, Buris, uludis, Parieštis, Dilbitis, Uža, Šiušia, Kateivis, Vaikašis, Žiauris, Palpinas, Gemdis, Skiotis, Lainis, Raustis, Šlaustis, Kergis, Mamonas, Raudis, Nars jas, Dijokas, Saais, Melenis, Skyrius, Kumža, Labitis, Kuoris, iuža, Virpilius, Geltis, Dausinis, Treinis, Geryba, Kniža, Milgaudas, Sauga, Oviija, Vaidava, Kiudis, Liaudis, Vintilas, Ukrinas, Burnis, Demis, Veiza, Pareigis, Kaunius, Selionas, Dajovas, Aspis, Veikšas, Žadis, Astilius, Pulkis, Kavida, Liauba, Dimšla, Radis, Tuklis, Tul is, Šustinas, P ža, Liubertas, Ištariis, Ašmantas, Viknius, Brizg - jas ir t. t.

Kadangi rankrašty raidži ilgumas nepažym tas ir pavard s surašyta žemai i tarme, tat, jas lietuviškai perrašydama, nežinau, ar vienur kitur nesu suklyd s. Man labiau r - p jo pati m s pavardži strukt ra.

Iš patiekt aukš iau pavyzdži matom, koks yra vairumas lietuvi pavard se, ir kiek jose yra užsilik grynai lietuvišk šakn . Už t vard ir pavardži rinkim ir išlaikym pridera K-skiui irgi nuoširdi pad ka.

Be abejo, mokslo srity K-skis n ra tar s paskutinio žodžio; jo teorijoms galima nevienas dalykas prikišti; kai-kur

jo paži ros buvo gan vienašališkos, keistokos ir nepertvirtai pagr stos. Bet jis vis amži dirbo mokslo srity, tyr gamtos faktus, lygino juos, dar iš j nauj išvad , ieškojo vieno, aukš iausio, visus gamtos apsireiškimus apiman io d snio, ir man j surad s. D l to d snio vert s galima gin yti, bet negalima nepripažinti Iv-skiui tikro mokslininko vardo. Busimasis m s kult ros istorikas šalia Pabr žos, m s pirmojo botaniko, šalia prel. Rodavi iaus, m s pirmojo minerologo-kolekcionieriaus, tur s pamin ti ir K-sk , kaipo m s pirm j tikt gamtos tyr j . Jo teorijoms tikriau vertinti labai praverst tur ti jo 1871 m. Kijeve ding s kapitalis veikalas. Mums matos, jis bus kur užsimet s vienoje Kijevo bibliotek . Nuoširdžiai linkiu m s jauniems mokslininkams ilgainiui j surasti.

Kaune, 9. X. 24.

Oponent pastabos ir mano jiems atsakymas¹⁾).

Po šio mano pranešimo prasid jo diskusijos. Rektorius B ys²⁾ pažym jo,, kad Kašarauskis nebuvo sistematiškai mokin sis, kad nemetodiškai dirb s, ir to d l jo mokslo darbai liksi bevaisiai; mokslininkai praeis pro j , nieko iš jo tyrim neimdami. K-skis padaugin s tik diletant mokslavyri a la Jaunius bei Basanavi ius skai i . K-skis liksi s mums pavyzdžiu, kaip nereikia mokslo darbas dirbti.

Prof. d-ras esnys, palaikydamas t d-ro Bu io nuomon , dav man patarim , kad aš, kai savo pranešim spausdinsiu, labiau pabr žiau jo pabaigoje K-skio diletantiškum ' jo teorij problematiškum .

Progos šioms pastaboms pareikšti, matyt, yr dav s mano posakis, kad „b simasis m s kult ros istorikas... tur s pamin ti ir K-sk , kaipo m s pirm j tikt gamtos tyr j “. Šis pavadinimas mano oponentams, matyt, pasirod pergargingas, neužpelnytas ir to d l neatsak s tiesai. Sugretinimas gi K-skio su Jaunium ir Basanavi ium ir neigiama paži ra ši dviej mokslo darbus, kaip man matos, yr ne

¹⁾ Jis suformuluotas kiek v liau.

²⁾ Paduodu ia ne oponent žodžius, tik j mintis, kiek jas atmenu.

pa i oponent sugalvota, tik aiškiai iš B gos pasiskolinta. Matyt, j manyta, kad moksle peritis ir arte credendum est, ir kad B gos nuomon apie Jauni ir Basanavi i esanti paskutinis mokslo žodis, nuo kurio neb ra apeliacijos.

Deja, aš ia su mano oponentais negaliu sutikti. Mokslinink , taigi ir B gos, sprendimas yra tiek tik tevertas, kiek jis rimtais rodymais pagr stas. Tvirtinimus ne rodytus kiekvienas tur teis s be rodym atmesti. B gos paži ra Jauniaus ir Basanavi iaus mokslo darbus kaip tik ir yra tos r šies.

Pri m s Jauniaus teorijas be kritikos, B ga ir išsižad jo j be kritikos. Užteko jam vieno kito Endzelino žodžio, kad tai padaryt . Bet mokslas tuštumos nem gsta. Vieton išgriaut teorij reikia statyti kitos; to nepadarius, mokslo faktai liks neišaiškinti. Pav., turime toki žodži kaip — plakti', pliekti, pl kti. J giminynt neabejotina, lygiai kaip ir vidurini balsi skirtumai. Kuo tai išaiškinti? Jaunius aiškino tai savo „išdubusi šakn “ teorija¹⁾. Jei B ga nuo jos atsisak , tai reik jo jam sutverti nauj , sav j . Bet to jis nepadar . Kitas pavyzdys: Jaunius mokino, kad latvi zaba — pušnis yra gimin su liet. žabikas — terba, maišelis ir lotyn habitus — drabužis²⁾. Jis tvirtino tai, remdamasis lyginamosios kalbotyros daviniais. Kuo B ga r m s, atsisakydamas nuo to, mes nežinom. mus panašiais konkre iais faktais kibti B g , jis, esame tikri, savo atsisakym nuo Jauniaus b t priverstas žymiai susiaurinti.

Antra vertus, Jaunius buvo gilus lyginamosios kalbotyros žinovas. Apie B g to pasakyti negalime. Jis tiek tik jos težinojo, kiek iš Jauniaus buvo pasi m s. Universitete jis t ja mokslo šaka nesidom jo ir jos, kaip reikiant, nestudijavo. Taigi, kaipo ne specialistas toje mokslo šakoje, jis ir negalima laikyti kompetentingu Jauniaus teorij vertintoju.

Galop tenka dar pažym ti ir tas faktas, kad Jaunius visai nepaneš jo filologus svajotojus a la Akelevi ius. Jis blaiviai studijavo filologij iš an laik mokslo knyg ir laikraš i .

¹⁾ B ga. Aistiškos. studijos 5 pusl.

²⁾ B ga. Op. c. 31 pusl.

Tuo atžvilgiu jis galima pavadinti tikras vokie i filolog mokiny s ir sek jas. Taigi, norint prideramai vertinti Jauniaus teorijas, reikt jos moksliskai sulyginti su teorijomis, viešpatavusiomis an laik filologiškøj literat roj. Dėliai to, mano išmanymu, b t labai pageidaujama, kad m s Universiteto humanitarinis skyrius kuriam nors gabesni student paskirt daktariškai disertacijai tem : „Jauniaus teorijos XIX amžiaus filologijos šviesoje“. Tiktai tokia, s žinintai parašytoji monografija tegal s tinkamai vertinti Jauniaus moksl .

Panašiai tenka pasakyti ir apie Basanavi iaus archeologiškas studijas, B gos taip nemoksliskai suniekintas. Tikrumoje Basanavi ius toli gražu n ra jau toks diletantas, kaip B gai ir kitiems m s mokslininkams nearcheologams atrodo. Kas yra skait s Basanavi iaus mokslo veikalus, tas negal sakyti, kad m s patriarcha elgt s patriarchaliai su tiesa ir nesilaikyt mokslisko metodo: anaipol, Basanavi ius visur operuoja patikrintais faktais, kiekvien svarbesn tvirtinim remia Vakar Europos mokslo tyrimais. T tyrim citat mis išmarginti maž ne visi jo studij puslapiai. To d l, jei mes sulyginsime B gos pašiept j Basanavi iaus „trakologij “ su paties B gos „patamologiškais“ tyrimais, kur jis, remdamasis vien upi vardais, prieina toli siekian i istorišk išvad , tai dar nežinia, kurioj pus j pasirodys daugiau fantazijos: pas Basanavi i , ar pas B g ? Galop ir abiej metuoduose yra nemaž bendra, nes abu operuoja vard panašumais. Kai B ga dr siai tvirtina, kad slav Lu esa ir lietuvi Laukesa es s tas pat up s vardas, aš tiesiog stiebiuos, nes ia dr si hipotez , skelbiama tikru faktu, nors tam B ga neturi visai rimt rodyms .

Pagalios, jei kam-kam, tai tik jau ne B gai nuvainikuoti Jaunius ir Basanavi ius ir paversti diletantais. Jei jau kalb t apie diletantizm , tai B ga tarp j bene bus tik pats didžiausias. Nes išskyrus jo žodyn ir nebaigt „kir io ir priegaid s moksl “, visas likusis jo mokslo bagažas yra labai lengvutis. Iš kalb be lietuviškos B ga temok jo kai-kurias slaviškas, romano-germaniškas ir bent kiek suomi kalb . Pers zendas, ind sanskritas, net ir semit kalbos buvo

jam terra ignota. Taigi platesni sintezi kalb moksle B ga priėti negal jo. Tuo tarpu Jaunius su visomis tomis kalbomis buvo gerai apsipažin s.

Pridurti reikia dar ir tai, kad B gos kritiškumas buvo irgi nekoks. Užtenka perži r ti kad ir jo žodyno planas¹⁾, kad suprastum m, kaip tam žmogui tr ko sumanumo net savoj srity. Taigi ir pasitik ti B gos kritiškais vertinimais Jauniaus ir Basanavi iaus moksliš k nuopeln mes nepri- valom. Be abejo, j dviej mokslo darbuose yra netobulu- m , kurie reikia pašalinti. Ilgainiui tai, tikim s, ir bus pa- daryta. Bet j veikaluose yra ir pozityvi dalyk , kurie liks moksle ilgam, o gal net ir visados. M s profesori pareiga yra priminti tai studentams, o ne diskredituoti seni mokslavyriai.

Kas ia pasakyta apie Jauni ir Basanavi i , galima pri- taikinti ir Kašarauskiui. Savo veikal netobulumus jis pats geriausiai žinojo ir viešai, kaip aukš iau mat m, pareišk . B damas be reikaling knyg , be mokslo priemoni ir net sav užraš netek s, jis, kaip pigu suprasti, negal jo visuose savo teorijose išlaikyti piln moksliš k griežtum . Silpna jo pus buvo taipgi menkas matematikos, o ypa racional s mechanikos žinojimas. Gadino dar jo mokslo išvadžiojimus peruolus pigaus konkordizmo ieškojimas Biblijai su mokslu taikinti ir noras apie kalbam j dalyk parodyti vis savo erudicij iškratyti visus savo užrašus. D liai to jo rašt pla- nas neretai išeidavo painus, neaiškus, nors pats d stymas pas j yra logiškas, griežtas ir lengvai suprantamas. Kai-k ga- l jo atbaidyti nuo K-skiio rašt ir okultistišk dalyk staty- mas gret grynai moksliš k .

Išrad s tiek nauj teorij K-skis steng s jas visas bent trumpai aprašyti b sim j kart naudai. J nuolat vargino baim , kad jo išradimai gali praž ti, jei nebus aprašyti. Jei tos baim s neb t tur j s ir b t pasitenkin s viena kita savo teorija, jis lengvai b t gal j s j išd ti pla iai, siste- matiškai, grynai mokslišku metodu. Kad jo irgi tur ta tokio

¹⁾ Sk. mano straipsn „Ryto“ 293 n-ry „D l K. B gos žodyno“

noro, tai matyt iš jo laiško laikrašio „Viestnik Jevropy“ redaktoriui. Ten jis tarp kitko rašo:

„Tamstai tikinti, kad pas mane, kaip ir pas vokiet bei pas kiekvien mokslinink, bta rimto noro ir net galimybs išsenti vis dalyk ir išdti sistematiškai, aš ia patiekiu s raš mano kadaisia sumanyt veikal :

1) Apie visat ir visus joj pastebimus daiktus ir k rinius;

2) Kosmogonija arba visatos pradžia ir atsiradimas, o taipgi ir pirmieji jos gyvavimo momentai su paaikškinimu Genez s knygos pirm j perskyrim ;

3) Fiziškoji materijos vienalytyb ir nevienalytyb vienatin s gamtos pusiausvyros ir vis sukurt daikt jud jimo priežastys;

4) Apie j gas bei pasaul judinan ias priežastis;

5) Tikroji visuotinosios traukos priežastis;

6) Apie atomus nauja prasme;

7) Vulkan ir meteor kondensacin -fluktuacin teorija;

8) Reg jimo problema bei fiziologiskas regin ios akies veiksmas“...

Šis veikal s rašas, matyt, nebaigtas.

Jeianot patarl s, in magnis voluisse sat est, tai jau vieno šio s rašo užtekt , pripažinti K-sk buvus gamtinink nepaprastai plai u mokslu.

Bet, kaip mat m, jis ne vien nor tur jo, bet ir savo išradimus buvo storokame veikale suraš s. Veikalas Kijeve dingo, ir mes naudojom s ne tuo užbaigtu veikalu, tik likusiomis jo nuotrupomis. Bet ir iš t nuotrup gavom užtektino supratimo apie naujas K-skio teorijas. Negamtininkui pirm kart išgirdus, jos atrodo keistokos. Bet kas seka ši dien mokslo literat r , tas tikrai nustebs, matydamas, kad K-skis prieš 50 met buvo išreišk s paži r visai artim ši dien mokslui. Pav., jei mes anks iau išdt K-skio v j teorij sulyginsime su Alberto Nodono straipsniu „Relations entre le Magnetisme et l'état de l'Atmosphère“*) tai mes rasime ne vien bendr mint tiek pas vien , tiek pas antr autori .

1) Laikrašty „Science Moderne“ 1924, spalio n-ry.

Savo vulkan teorijoj K-skis tvirtina, kad galimi vulkanai be kratero: ši dien mokslas pilnai tai patvirtina, nurodydamas, kad esama vulkan net pa iam j r dugne¹⁾.

Net ir K-skio geogoniškoji teorija randa ši dien teorijose sau panaši, b tent Horbigerio „Welteislehre“ — pasaulinio sniego teorij²⁾. Sileisti platesn K-skio teorij kritik ir lyginim j su dabartin mis teorijomis — ne m s dalykas. T darb paliekame m s universiteto profesoriams. Mums užteks pažym jus, kad K-skio moksle eita geru keliu, nes beveik vis jo teorij pamatan d ta elektra, su kuo sutinka ir dabartinis mokslas. Taigi K-skio b ta tikro mokslininko, ne diletanto, tik gyventa ir dirbta blogiausiose s lygose. Jei jis b t tur j s užtektinai laisvo laiko ir Crookeso laboratorij ir bibliotek, jis gal b t prašok s net j pat. Bet, deja, piktas likimas nust m K-sk Azijon, atskyr nuo kult ringo pasaulio, nuo žmoni, užsiiman i mokslu. Kitas tokioj pad ty gal b t moraliai žlug s, nusig r s ar ištvirk s; K-sk nuo to sulaik jo gilus tik jimas ir karštas mokslui atsidavimas. Jis dar, k gal jo, ir ne jo kalt, kad nepadar daugiau ir tobuliau. Tesie g da rus valdžiai, nekalt žmog Sibirijon ngr dusiai — ir tesie garb šiam do ram tremtiniui, net ir ten dirbti mosklo darb nepaliovusiam!

¹⁾ Ten pat rugs jo n-ry 1924 m. sk. straipsn G. Thoulet'o : „V o l - cans sousmarins abyssaux“.

²⁾ Sk. H. Fischer'o. Die Wunder des Welteises, Berlin, Paetel 1922